

ДОБРОВОЉНО УЧЕШЋЕ У ОРУЖАНИМ СНАГАМА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ КАО МОГУЋИ МОДЕЛ ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈЕ ОРУЖАНИХ СНАГА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Владимир Баровић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет – Одсеку за медијске студије

У раду су изнети подаци о учешћу добровољаца у оружаним снагама Краљевине Србије у време Првог светског рата. Чињенице говоре о високој борбеној вредности и пожртвованости борацких састава које су чинили добровољци, а наведене су и жене добровољци на борбеним дужностима у јединицама. Позитивни примери иду у прилог добровољности као мотиву за служење у савременим оружаним снагама. С тим у вези, сугерише се да треба искористити традицију добровољности као модел добре праксе за регрутовање кадра за професионалну војску у савременим друштвеним токовима у Републици Србији. Закључује се да је феномен добровољности афирмативан без обзира на дубљу мотивацију због које грађанин приступа војсци и оружаним снагама у демократским друштвима.

Кључне речи: *добровољци, војска, мотив, професионализација, модел.*

Увод

У нашем друштву неретко се воде, како међу стручњацима, тако и међу лаицима, полемике око тога да ли је потребна професионална војска или је као фактор одвраћања довољна војска која се регрутује по моделу опште војне обавезе. Заговорници опште војне обавезе позивају се на податак да је то јефтинији и економски прихватљивији модел, док се присталице система професионализације војске позивају на ефикасност и бољу обученост припадника оружане силе која је у потпуности професионали-

зована. О предностима та два модела могуће је полемисати, али је, свакако, професионална војска у савременим геополитичким условима прихватљивије решење. Такође, ипак треба оставити отворену опцију добровољног обучавања дела грађана који изразе жељу за служењем под оружјем и то по моделу националне гарде који добро функционише у развијеним демократским земљама. Главни ослонац и основ оружане силе ипак треба да чини професионализована војска која ће квалитетном обуком и савременим борбеним системима у потпуности бити оспособљене да одговоре на разноврсне безбедносне изазове, али и на деловање у кризним ситуацијама, што је један од задатака војске у савременом демократском друштву.

Да би се целовитије сагледала проблематика добровољности, као принцип за партиципацију у оружаним снагама, биће изнете генетичке чињенице и подаци који сведоче о учешћу добровољаца у војсци Краљевине Србије која је била устројена на општој војној обавези. Систем добровољности посматрамо баш у време избијања Првог светског рата који је био један од преломних историјских, друштвених и социјалних догађаја, што пресудно утиче на креирање будуће политичке мапе Европе, што је, свакако, веома важна чињеница за нашу визуру посматраног проблема.

Треба нагласити да је систем добровољног учешћа у оружаним снагама у мирнодопским условима на нашем подручју још увек нов принцип, јер иако постоји традиција опште војне обавезе за реформу војске и система одбране у целини, свакако су од велике важности подаци и историјска искуства која сугеришу да је српска војска имала делимично позитивна искуства са попуном кадровских јединица добровољцима, па су чак и читаве јединице на нивоу бригаде, пука и дивизије биле добровољачке.

Добровољци у српској војсци током Првог светског рата

Након повлачења српске војске преко Албаније, у зиму 1915. године, и по успостављању Солунског фронта једини могући начин попуне јединица био је на добровољној основи и то од емиграната, исељеника, лица на школовању, као и припадника јужнословенских народа који су били југословенске оријентације. Та искуства драгоцене су у сагледавању борбених квалитета и могућности јединица и оружаних састава који се окупљају на добровољној основи уз ограду да је веома важан мотивациони елемент који је у прошлости углавном био патриотизам, схваћен као љубав према отаџбини, жеља за уједињењем, борба за слободу и сл., док је у савременом друштвеном систему један од кључних момената материјалне и егзистенцијалне природе што не искључује поменуте елементе или комбинацију више мотива.

У тренутку избијања Првог светског рата у Краљевини Србији се налазило најмање неколико стотина Југословена, једним делом приспелих претходних година, највише у време балканских ратова у којима су неки учествовали као добровољци.¹ Појава пребега из Срема, Баната и Босне, углавном Срба из тих крајева, евидентан је већ од јула 1914. године. Допис Министарства финансија председнику владе Николи Пашићу, који датира из поменутог периода гласи: „Имали смо пребеглица из Босне и Срема на 200.000 људи са стоком“.²

Нису искључиво Југословени или Јужни Словени помагали српски напор на почетку и током Првог светског рата. Сликвит пример је група од 22 добровољца, која је августа 1914. из Солуна допутовала у Србију, а у којој је било 5 Руса, један Литванац, док су остали већином били Бокелџи.³ Као у Србији, слична ситуација била је и у Црној Гори која је постала стециште избеглог народа из Херцеговине, Далмације и Лике, од којих су многи постали добровољци.⁴ Многи добровољци су заузимали и командне положаје у црногорској војсци, као, на пример бригадир Данило Гатало, родом из Мостара, који је у чину генерала био главни интендант црногорске војске.

Највећи број емиграната из Аустро-Угарске ставило се у службу српске и црногорске војске и од њих су формиране борачке јединице које су носиле морално-политички стег југословенске идеје.

И међу заробљеним аустро-угарским војницима, којих је већ након Церске битке (од 15. до 19. августа 1914) било 4.500,⁵ јавила се жеља за добровољно ступање у редове српске краљевске војске. Поставило се питање шта чинити са заробљеницима који желе да се боре у активним ратним саставима, о чему сведочи допис заповедника заробљеничке команде, упућен министру војном, пуковнику Душану Стефановићу у којем пише: „Има велики број заробљених Срба и, такође, приличан број таквих који су добри Срби и који би хтели да се и даље боре против Аустрије. Био би велики грех оставити те људе да чаме по шталама у нераду, измешани са осталим заробљеницима, онда када је нашој војсци и најмања помоћ од користи, када ти људи и сами желе да поднесу и велике жртве нашем заједничком ослобођењу“.⁶ Начелник српске Врховне команде војвода Радомир Путник такође је истакао потребу организовања добровољаца у борбене јединице: „Поједини од Аустријских заробљеника Срби и Хрвати, изјављују при саслуша-

¹ Драгослав Јанковић, Србија и југословенско питање 1914–1915, Београд, 1973, стр. 333–343.

² Историја српског народа, Шеста књига, други том, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918, Београд, 2000, 54.

³ Никола Поповић, Југословенски добровољци, 1914–1918, Зборник докумената, Београд, 1980.

⁴ Ј. А. Писарев, Србија и Чернгория в первой мировой войне, Москва, 1968, 64–65.

⁵ Војна историја, Војноиздавачки завод, Београд, 1977, 125.

⁶ Историја српског народа, стр. 55, други пасус.

њу да желе да се уврсте у редове наше војске и да се заједнички с нама боре против Аустрије за ослобођење своје домовине“.⁷ Проблем заробљеника решен је одлуком Владе Краљевине Србије од 21. октобра 1914, у којем је она разрадила званичан став: „Ти ратни заробљеници и војнички бегунци могу се употребити за ратне операције:

- ако добровољно изјаве да то хоће;
- ако им се предочи да ће од часа када ступе у редове српске војске сматрати бити као издајце ако их ухвате аустријске трупе и да губе од дана ступања у наше редове својство ратних заробљеника“.⁸

Сваки добровољац морао је дати писмени пристанак за ступање у војне јединице, које су углавном упућиване у „нове области“ (тј. на Косово и Метохију и у Македонију), што је отклањало могућност пада у аустријско заробљеништво, где су, по правилу, третирани као издајници. Сам третман заробљеника, посебно Чеха и Јужних Словена, био је веома благ и хуман, посебно од краја 1914, када су већином издвајани од осталих народности.

„Аустријски заробљеници у униформама лутали (су) слободно свуда без страже, неки су терали кола, други копали ровове, а стотинама их је доконо шврљало горе-доле. С времена на време пролази аустријски официр у пуној униформи са сабљом“.⁹ Србија је била пуна ратних заробљеника након пропасти аустријских војних операција током 1914, тако да је по процени Д. Јанковића, наведене године било око 70.000 заробљеника од којих 20.000 југословенског порекла.¹⁰

Прилив добровољаца у српску војску постаје обимнији након репресалија којим аустроугарске власти прибегавају на самом почетку рата, ради гушења југословенства и србофилских осећања. Поред простих сељака, занатлија и грађана посебно су хапшени угледни антихабзбуршки оријентисани интелектуалци и национални радници, као што су др Јосип Смодлак, књижевник Светозар Ћоровић, Васа Стајић који је осуђен на 10 година робије, док је Јаша Томић држан у интернацији. У Босни и Херцеговини било је различитих судских процеса од којих неколико десетина има политичку конотацију.¹¹ Такође, отворани су велики логори за интернацију неподобних особа у Араду, затим логори Шопроњек, Коморан, Кечкемет, Талерсдорф, Туроњ и Грац.

⁷ Исто.

⁸ Исто, 58.

⁹ Џон Рид, Рат у Србији 1915, Цетиње, 1975, стр. 25.

¹⁰ Драгослав Јанковић, наведено дело, стр. 335–338.

¹¹ Историја српског народа, стр. 51, први пасус: „Први такав (процес) одржан је у Сарајеву у октобру 1914, а оптужени су били учесници у атентату на Франца Фердинанда. Тада су на смрт вешањем осуђени Данило Илић, Вељко Чубриловић и Мишко Јовановић; на исту казну су осуђени Недељко Керовић и Јаков Миловић, али им је замењена робијом. Међу осталим процесима, највећи је онај одржан у Бања Луци у пролеће 1916, када је на оптуженичку клупу изведено 159 Срба, истакнутих јавних и културних радника, међу којима и 7 посланика Сабора“.

Српска Врховна команда формирала је четири четничка (или добровољачка) батаљона који су били састављени искључиво од добровољаца као војника и подофицира, док је командни кадар углавном долазио из редова српске редовне војске, али је било и добровољаца – командира и команданата.

- Златиборски одред – командант мајор Коста Тодоровић.
- Јадарски одред – командант мајор Војин Поповић, познатији по комитском имену војвода Вук.
- Руднички одред – командант мајор Војислав Танкосић.
- Горњачки одред – командант мајор Велимир Вемић.¹²

Од Сремаца који су прешли у Србију после повлачења Прве српске армије преко Саве, септембра 1914, формиран је Сремски добровољачки одред, под командом поручника Игњата Кирхнера,¹³ који се у каснијим операцијама истакао дисциплином, борбеном иницијативом и великом храброшћу, па је у борбама при одбрани Београда октобра 1915. године скоро сав борачки састав изгинуо.¹⁴

Припадници добровољачких одреда имали су најтеже задатке у непријатељској позадини, у извидници и тешким фронталним борбама са често артиљеријски и бројчано надмоћнијим непријатељем. При свим тешкоћама, пре свега у попуни и снабдевању, добровољачки одреди су се од почетка борили са изузетном храброшћу и крајњим пожртвовањем, па су, сходно томе, трпели огромне губитке.

Поред Сремског одреда, Јадарски одред је током 1914. године имао чак 60% добровољаца избачених из борбеног строја, што је огроман губитак који сведочи о борбеној употреби, али и вредности добровољачких јединица.

Аустроугарска војска нарочито је сурово поступала према заробљеним добровољцима, својим држављанима. Потресни примери су Јован Живановић, студент из Босне, који је жив спаљен, и рањеник Добра Јовановић, студент из Новог Сада, кога су аустријски војници заробили у Крупњу и исекли на комаде.¹⁵

¹² Никола Поповић, Југословенски добровољци, стр. 3–18.

¹³ Поручник Игњат Кирхнер родио се у Банату, од оца Немца и мајке Српкиње. У време анексије Босне и Херцеговине, 1908. године, Кирхнер је био поручник у аустроугарској војсци, али је искористио прву прилику и пребегло у Србију са целим водом својих војника. По избијању Првог светског рата Кирхнер се пријавио у добровољачки одред. Српска команда дала му је исти чин који је имао у аустроугарској армији (био је поручник) и поверила му команду над Сремским добровољачким одредом. Кирхнер је окупљао младиће из Срема и Баната који су успели да пребегну у Београд. У почетку је одред имао 15 људи, али је убрзо бројао око 400 војника. Антоније Ђурић, Жене солунци говоре, Светигора, Цетиње, 1998, стр. 138.

¹⁴ Војна историја, стр. 203.

¹⁵ Историја српског народа, стр. 55.

У добровољачким формацијама српске војске налазио се и одређени број жена добровољаца, које су искључиво могле наћи ангажман у таквим јединицама, у које су упућивани и они који су били премлади за редовни кадар. Најистакнутије жене-добровољци биле су:

- Наталија Бјелајац (комитско име), док је право име Антонија Јаворник, рођена у Марибору, Словенка;

- поднаредник Милунка Савић – као каплар српске војске учествовала у балканским ратовима. У Првом светском рату, као командир јуришног бомбашког одељења, на Дринском ратишту, стекла прву Карађорђеву звезду са мачевима. Другу Карађорђеву звезду са мачевима добила је после Горничевске битке 1916. Носилац је две француске Легије части и Ратног крста са златном палмом;

- Василија Вукотић – добровољка црногорске војске;

- наредник Софија Јовановић – добровољка у Сремском добровољачком одреду поручника Кирхнера Игњата. Носилац је више српских и савезничких одликовања.¹⁶

• Добровољачки покрет у Русији био је масован због великог броја Срба и осталих Јужних Словена, који су као аустроугарски војници боравили у руском заробљеништву. Ти војници и официри представљали су значајан потенцијал и борачки кадар који је ослабљена српска војска видела као значајну помоћ у борби са многоструко технички и бројчано надмоћнијим непријатељем.

Српски посланик из Петрограда већ у септембру 1914. године послао је влади у Ниш депешу у којој се истиче решеност многих Срба: „из Босне и из других крајева“, да се боре у саставу српских трупа. Српска влада је наведени проблем споро решавала и размотрила га је тек на седници од 12. јуна 1915, где је одлучено да се од добровољаца из Русије образују трупе које ће се борити у јужној Србији, а да се на аустријски фронт упућују само они војници који то буду изричито захтевали.¹⁷

До краја 1915. Дунавом је из Русије за Србију пребачено 3.500 добровољаца,¹⁸ да би тек 1916. покрет за одлазак на фронт добио широке размере. Тада је, захваљујући одобрењу руске Врховне команде, од пријављених добровољаца формирана Прва српска добровољачка дивизија састављена од 4 пука са 15.000 војника и официра. Нешто касније, створена је и Друга српска добровољачка дивизија, која је са Првом дивизијом чинила Добровољачки корпус формиран јануара 1917, који је бројао 9.014 официра и 42.260 подофицира и војника.

¹⁶ Извор за жене-добровољце: Антоније Ђурић, Жене солунци говоре, Цетиње, 1998.

¹⁷ Историја српског народа, стр. 58.

¹⁸ Војна историја, стр. 204.

Прва српска добровољачка дивизија водила је прве борбе, септембра и октобра 1916. године, у саставу руско-румунских снага у Добруци.¹⁹ Храбро је држала поседнут фронт и издржала удар надмоћнијих непријатељских снага. О јачини борби сведочи и број избачених из строја: 7.370 рањених и 2.613 погинулих официра и војника.²⁰ Због општег врења, под утицајем револуције у Русији, шовинистичких испада аустрофилски оријентисаних појединаца, као и сепаратистичких тежњи појединих групација, корпус је ускоро запао у дубоку кризу и спао на свега 19.427 људи. На захтев српске владе остатак корпуса се у неколико транспорта пребацио из Русије преко Архангелска у Велику Британију, одатле у Француску, па на Солунски фронт. Други део корпуса, после разних тешкоћа изазваних револуцијом, креће по одобрењу совјетске владе из Русије децембра 1917. и путујући преко Сибира, Манџурије, Јапана, Тихог океана и Црвеног мора стиже у Солун у пролеће 1918. године. У току 1917. и 1918. године из Русије је на Солунски фронт стигло укупно 12.696 добровољаца.²¹

Од добровољаца из Русије на Солунском фронту је формирана Прва југословенска бригада, која је са Другом вардарском бригадом, по жељи Југословенског одбора, јануара 1918. образовала Југословенску дивизију. Преостали део добровољаца распоређен је у чете које су придодате већ постојећим српским пуковима, што је за српску војску био једини, па тиме и веома драгоцен начин попуње.

Првих месеци 1915. године међу исељеницима у Северној и Јужној Америци створена је организација Југословенска народна одбрана, тесно повезана са Југословенским одбором у Лондону, од кога је примала упутства за рад и слање добровољаца. Савезници су на почетку рата нерадо прихватили превозење добровољаца, тако да је прве две ратне године превезено само 150 људи у Србију и неколико десетина у Црну Гору.

Један транспорт од око 480 добровољаца наишао је децембра 1915. на мину у Дримском заливу и потопљен је (спасено је свега 180 људи). Почетком 1916. у Солуну је искрцано око 2.000 људи из Америке, који су прикључени српским јединицама.²²

Крајем 1916. влада САД је дозволила прикупљање добровољаца за српску војску, али пошто није била у рату са Централним силама, добровољци

¹⁹ Опширније о добровољцима у Русији видети у следећим радовима:

- група аутора, Голгота и васкрс Србије 1915–18, Београд, 1989; видети следећа поглавља:
- Марко Божовић, Прва српска добровољачка дивизија у Русији, стр. 406–412.
- Милутин М. Велимировић, Југословенски добровољци у Добруци, стр. 413–421.
- Марко Божовић, Бој код Добрича 25. августа 1916, стр. 422–430.
- Милутин Велимировић, Три битке у Добруци, стр. 440–482.

²⁰ Војна историја, стр. 204. Прва српска добровољачка дивизија повучена је са фронта у Добруци у позадину управо због великих губитака које је претрпела од Мекензенових трупа (примедба В. Б.).

²¹ Исто, стр. 205.

²² Војна историја, стр. 203.

су упућивани у град Луис у Канади, који је био транзитни логор. Одатле су бродовима транспортовани у северноафрички град Бизерту, где је формиран Први српско-хрватско-словеначки пук. Обука у војним вештинама трајала је три месеца, након чега су упућивани у српске јединице распоређене на Солунском фронту. Кроз центар за обуку у Бизерти прошло је око 9.000 добровољаца.²³

У САД је вршена агитација за упућивање добровољаца преко Централног одбора Српске народне одбране, чији је секретар Павле Павловић доста учинио на том пољу. Захваљујући српском генералном конзулу у Њујорку др Михајлу Пупину обезбеђен је превоз добровољаца британским и италијанским бродовима.

Позиву краља Николе Петровића да бране земљу одазвало се до краја 1914. године 4.000 Црногораца који су радили у САД.²⁴ У пролеће 1915. у САД стиже и посебна црногорска војна мисија која је регрутовала добровољце и радила уз материјалну подршку српске владе.²⁵

Због великих губитака добровољачких формација, које су већ постојале, као и приливом нових бораца, јануара 1915. године формиран је Први добровољачки батаљон под командом мајора Војина Поповића. Маја 1915. године, формиран је Други батаљон, ускоро и Трећи батаљон, док је Четврти батаљон формиран октобра 1915. Њихова укупна снага била је 3.500 људи, који су бранили граничне положаје према Бугарској.²⁶

У оквиру војске краља Николе образована су четири батаљона: Гатачки, Билећки и Требињски, које су већином чинили добровољци – Херцеговци, док је од Бокелја приспелих из Америке образован Бокелјски батаљон.²⁷

Битно је истаћи да је српска војска на почетку Првог светског рата показала велику маневарску вредност и високе тактичко-стратегијске квалитете свог људства, међу којима се посебно истичу добровољци. То се исказало у Церској бици, која се водила од 15. до 19. августа 1914. године и представља прву савезничку победу у Првом светском рату. Српска војска је представљала велики морални подстрек свим југословенским народима у Аустро-Угарској, посебно након победе у Колубарској бици (од 16. новембра до 15. децембра 1914), када је учвршћена вера у могућност блиског уједињења. Војска која је након повлачења кроз Албанију у зиму 1915. године реорганизована, изашла на положаје Солунског фронта, биће узор и модел како се реформише оружана сила коју су непријатељи, али и поједини савезници сматрали за непостојећу. Потребно је нагласити њен велики морални

²³ Војна историја, стр. 204.

²⁴ Историја српског народа, стр. 59.

²⁵ Димитрије Вујовић, Црногорски добровољци из САД 1914–1915 године, ВИГ, 1965, бр. 1, стр. 53–65.

²⁶ Историја српског народа, стр. 59.

²⁷ Перо Слијепчевић, Босна и Херцеговина у Светском рату, Сарајево, 1929, стр. 244.

утицај, стечен у великим ратним победама и високим вредностима њених официра и војника, који су у каснијим операцијама на Солунском фронту добили признања од највиших команди савезничких земаља.

Највећи проблем за Врховну команду српске војске представљала је пуна јединица на фронту новим борцима, јер је регрутна база изгубљена након напуштања матичне територије. Стога је велика пажња посвећена организовању добровољаца међу патриотски оријентисаним исељеницима и ратним заробљеницима.

Новембра 1916. постигнут је међусавезнички споразум, на заузимање француске владе, о прикупљању добровољаца за српску војску. Почетком новембра 1916. године, као подршку том подухвату, француска влада је одобрила кредит од два милиона франака. Покушај прикупљања добровољаца у Јужној Америци пропао је због противљења Југословенског одбора да се добровољци регрутују у српску војску. Југословенски одбор је желео да створи сопствене јединице, како би преко њих повећао свој углед и престиж у политичкој сфери.²⁸

Српска влада се залагала да се сви добровољци ставе под српску заставу, јер се јачањем ефектива постојећих снага на фронту лакше могло стићи до циља, тј. ослобођења и уједињења. И поред сукоба и несугласица у српске јединице до краја 1917. године стигло је 3.300 добровољаца од којих око 200 Хрвата и Словенаца, док је почетком 1918. било око 4.000 добровољаца у борбеним јединицама, односно на линији фронта.²⁹

Пошто је већ раније у тексту поменута улога добровољачких јединица које су се на Источном фронту бориле у саставу руске војске, њихова борбена улога у Русији неће се посебно разматрати.³⁰

Проблем пребацивања корпуса у Солун постаје акутан због револуционарног врења које је доприносило све већем расулу у јединици. На седници српске владе, одржаној 28. фебруара 1917. године, одлучено је да се за добровољачке саставе обезбеди артиљерија и остала пратећа опрема. Прва група добровољаца упућена је априла 1917. из Русије за Француску, одакле се за Солун пребацило 1.058 војника. Преко луке Архангелск на Балкан је пребачен штаб корпуса и Друга дивизија, који су у Солун стигли 7. децембра 1917. Прва добровољачка дивизија путовала је у два контингента. Први контингент у којем је била Прва бригада (са штабом дивизије) креће из Архангелска 13. новембра, да би се искрцао у Солуну током јануара 1918. Допунски батаљон кренуо је возом преко Сибира за Владивосток, али је задржан на путу, пребачен у Чељабинск и, по наређењу Лава Троцког, требало је да напусти Русију. Батаљон је из Чељабинска отишао на север у Мурманск.

²⁸ Петар Опачић, наведено дело, стр. 64, трећи пасус.

²⁹ Драгослав Јанковић – Богдан Кризман, Грађа, I, Београд, 1964, док. бр. 66, 101.

³⁰ О борбама у Русији опширније видети П. Опачић, наведено дело, стр. 62–68.

Савезници су инсистирали да се Допунски батаљон обавезно задржи у Мурманску до пристизања њихових трупа, ради одбране северних лука од евентуалног покушаја Немаца да тамо поставе подморничке базе и постројења. Председник српске владе Пашић није желео да се конфронтира са савезницима, те је дозволио останак Допунског батаљона у Мурманску, али са стриктним задатком „...да се одрже руска пристаништа Мурманск и Архангелск и спрече Немци и Финци да их поседну и то заједно са војском наших савезника“.³¹ Британска команда је искористила Допунски батаљон под командом потпуковника Светозара Маринковића за борбу против большевичког револуционарног режима,³² што је имало за последицу промену Лењиновог става према српској војној мисији (Лењинов став је до тада био повољан по Србе и добровољце). Тада је Троцки, као министар војни, наредио да ни један српски официр, укључујући и српског војног аташеа пуковника Бранислава Лонткијевича, не може изаћи из Москве.³³

За разлику од путешствија и незгодних сукоба са большевичким режимом Допунског батаљона, Друга добровољачка бригада је мирно, без инцидената превезена из Самаре у Владивосток. По пристизању Друге бригаде у Солун (априла 1918), завршен је транспорт добровољаца из Русије, током којег је пребачено 12.500 војника, чиме је морално-материјално ојачана српска војска и створен предуслов за успешније припреме пробоја фронта, који ће уследити у септембру 1918. године. Добровољци из Русије били су компактна и војнички обучена војна целина, па су зато, по одлуци српске Врховне команде, задржали своју првобитну формацију, од које је створена Југословенска бригада са Првим и Другим пуком.

Почетком 1918. године Југословенски одбор из Лондона упутио је молбу српској влади да се формира једна југословенска јединица која ће то бити и по имену, ради моралног ефекта. Излазећи тој жељи у сусрет, Врховна команда је почетком 1918. године од Југословенске и Вардарске бригаде (21. и 22. пук) формирала Југословенску дивизију.³⁴ Врховна команда је одлучила да се Вардарска дивизија преименује у Југословенску дивизију, па је

³¹ Петар Опачић, наведено дело, стр. 82, фуснота 154. Добровољци – официри и војници Допунског батаљона, као и званични представници Србије у Русији, желели су и настојали да се батаљон чим пре превезе у Солун.

³² Допунски батаљон је учествовао у опкољавању и разоружавању большевика у Кондаљачки 28. јуна 1918, разбијању большевика на Кемској железничкој станици 3. јуна 1918. До маја 1919. батаљон је имао следеће губитке: 4 погинула, 4 рањена и 14 војника умрлих од последица болести. Допунски батаљон остао је у Мурманску до средине 1919. године.

(извештај војног посланика из Лондона Врховној команди, примљен 10. јуна 1919. Велики рат Србије, књига XXXII).

³³ Пуковник Лонткијевич то наводи у свом извештају Врховној команди упућеном 28. јануара 1919. године из Одесе. Исто, стр. 67–68, фуснота 153.

³⁴ Петар Опачић, наведено дело, стр. 68.

8. јануара 1918. у састав нове Југословенске дивизије ушла: Прва добровољачка бригада (штаб бригаде са Првим и Другим пуком) и Вардарска дивизија – штаб дивизије, дивизијска артиљерија, инжињерија, санитет, комора и пратеће службе, као и цео 21. пук те дивизије.

Пошто је Друга југословенска бригада још била на маршу преко Сибира и Владивостока за Солун, није се знало када ће ући у састав нове формације, па се приступило формирању Вардарске бригаде од 21. и 22. пука. Тако је Југословенска дивизија настала од Прве добровољачке бригаде, Вардарске бригаде (21. и 22. пука) и Друге добровољачке бригаде по пристизању из Русије. Добровољци су били наоружани свом формацијском опремом француског порекла коју су имале српске трупе.³⁵

На почетку 1918. године по српским пуковима распоређени су добровољци из Добровољачког корпуса из Русије, са својим водним официрима, ради попуне кадра у борбама проређених српских пукова. Тако су у Први батаљон Деветог пука распоређени резервни потпоручници – добровољци: Иван Шубашић³⁶ и Драгутин Матијашевић, студенти права и Прерад Прерадовић и Душан Антонијевић, студенти из Војводине. Доласком тих добровољаца подигао се морал старих српских војника и вера у скору победу и уједињење.

„Добровољци и наши стари војници – Србијанци – брзо су се спријатељили и постали добри пријатељи и другови, јер су имали исте идеје, жеље и циљеве. Сви су желели што скорије ослобођење заједничке домовине и породица, уједињење, братство свих Јужних Словена. У свим тим дискусијама, најактивнији је био Иван Шубашић – Шуба. Од доласка у наш батаљон он је стално носио шајкачу, јер официрску капу није ни имао. Били смо у резерви кад му је после ручка у официрској мензи, командант батаљона, мајор Глигорије Хаџи-Јовановић, више у шали рекао: „Господине потпоручниче Шубашићу, ви сутра путујете у Солун. Било би за вас добро да ту прилику искористите и у Солуну купите и носите официрску капу“. Још командант, тако рећи, није ни изговорио последњу реч, Шуба скочи, стаде мирно и издекламова: „Господине мајоре! Ја нисам дошао као добровољац у српску војску због официрске капе, већ због шајкаче, која је симбол српског народа“.³⁷

³⁵ Почетком пролећа 1918. године, српске трупе на Солунском фронту су појачане бољим наоружањем, које су задужиле и добровољачке формације, тј. Југословенска дивизија. Повећан је број митраљеза по пешадијским јединицама, замењени су топови од 120 мм малог домета, који су били у наоружању пешадијских дивизија, хаубицама од 154,4 мм, а пукови су добили нове топове од 37 мм. Тиме је осетно повећана ватрена моћ српске оружане силе. П. Опачић, наведено дело, стр. 106–107.

³⁶ Иван Шубашић – адвокат, посланик, лидер Хрватске сељачке странке (Радићеве), први бан Хрватске бановине, председник емигрантске владе, министар спољних послова прве југословенске владе премијера Јосипа Броза. (В. Б.)

³⁷ Голгота и васкрс Србије, 1915–1918, Драгољуб Д. Савић, Успомене и сећања, стр. 677.

Осим појединачних инцидената, морал Југословенске дивизије био је на висини, а међунационални односи добровољачког кадра такође су били добри и релативно складни. Треба нагласити да је у пробоју Солунског фронта главни удар наносила Друга армија, у чијем саставу је дејствовала Југословенска дивизија коју су знатним делом чинили добровољци, који су се у борбеном смислу добро показали у офанзивним дејствима. Треба нагласити да је долазак великог броја добровољаца повољно утицао на морал српске војске којој је поверена главна улога у наношењу удара према непријатељевим снагама.

Закључак

Резимирајући генетички приказ учешћа добровољаца у оружаним снагама Краљевине Србије треба истаћи да је то значајно историјско искуство које нам сугерише употребу и борбену вредност јединица и састава који се регрутују на добровољној основи у датом тренутку. Сигурно је да мотивација пресудно утиче на борбени елан и степен ангажовања јединица и људства, али је важно напоменути да је идеја добровољног и слободног ангажовања појединца у оружаним снагама недвосмислена, док се општа војна обавеза не може увек тако посматрати.

Позитивна искуства из Првог светског рата сугестивна су по питању ангажовања жена-добровољаца у борбеним операцијама, јер се показало да жене могу учествовати на свим дужностима, а не само у логистичким, интендантским и санитарским јединицама. У савременом систему оружаних снага могуће је преузети одређена искуства добровољачке попуне људством у време када Краљевина Србија није имала других људских ресурса осим попуне на тој основи. Та искуства наводе на закључак да се вешто обучени, умешно вођени добровољци могу борити једнако добро као и редовно регрутован кадар, при чему је важна мотивација, али и коректно поступање командног кадра са потчињеним људством.

Све наведене чињенице сугеришу да је модел добровољности, без обзира на мотивацију, прихватљив за кадровску попуу оружаних снага које у савременом систему одбране имају широк спектар задатака и дужности, али одбрана земље и одвраћање потенцијалног непријатеља ипак остају примарни задаци. У том смислу веома је важно сагледати све елементе који проистичу из принципа добровољности, а један од кључних момената свакако је и генетички приказ тог феномена. Може се закључити да Србија има богату традицију добровољности при ангажовању у оружаним формацијама, али и учешћу жена у њима, што је савремени тренд коме се и Војска Србије треба приклонити, а већ су начињени и практични кораци у том

правцу. Велику војничку традицију треба искористити и позитивна искуства имплементирати у пракси, односно искористити као позитивне примере који иду у прилог професионализацији војске као кључног сегмента у систему одбране.

Литература

1. Ђурић, А., Жене солунци говоре, Светигора, Цетиње, 1998.
2. Војна историја, Војноиздавачки завод, Београд, 1977.
3. Група аутора, Голгота и васкрс Србије 1915–18, Београд, 1989.
4. Вујовић, Д., Црногорски добровољци из САД 1914–1915 године, ВИГ, 1965.
5. Јанковић, Д., Богдан Кризман, Грађа, I, Београд, 1964.
6. Јанковић, Д., Србија и југословенско питање 1914–1915, Београд, 1973.
7. Историја српског народа, шеста књига, други том, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918, Београд, 2000.
8. Поповић, Н., Југословенски добровољци 1914–1918, Зборник докумената, Београд.
9. Слијепчевић, П., Босна и Херцеговина у Светском рату, Сарајево, 1929.
10. Рид, Џ., Рат у Србији 1915, Оногшт, Цетиње, 1975.
11. Писарев, Ю. А., Србија и Черногория в первой мировой войне, Москва, 1968.